

УДК 159.9
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-1-6

СВІТОГЛЯД ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Кузнецов О.І., к. психол. н.,
докторант кафедри практичної психології

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті аналізуються та виносяться на розгляд основні теоретичні підходи до світогляду особистості у психології. Розкрито основні тлумачення і дефініції світогляду у психологічній науці, зокрема, показано розгляд світогляду як системи поглядів та уявлень людини на світ. Показано психологічні функції світогляду особистості: регуляція та організація поведінки і діяльності особистості, формування цілісності і суб'єктності особистості, її ціннісно-сислової наповненості та орієнтації, сприяння рефлексії та реалізації власного Я, оцінка об'єктів дійсності через формування картини світу та моделі «світ і Я». Розглянуто психологічний зміст світогляду через характеристику його компонентів.

Ключові слова: *світогляд, особистість, функції світогляду, світоглядні переконання, типи і форми світогляду.*

Кузнецов А.И. МИРОВОЗЗРЕНИЕ ЛИЧНОСТИ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье анализируются и выносятся на рассмотрение основные теоретические подходы к мировоззрению личности в психологии. Раскрыты основные толкования и дефиниции мировоззрения в психологической науке, в частности, показано рассмотрение мировоззрения как системы взглядов и представлений человека о мире. Показаны психологические функции мировоззрения личности: регуляция и организация поведения и деятельности личности, формирование целостности и субъектности личности, ее ценностно-смысловой наполненности и ориентации, содействие рефлексии и реализации собственного Я, оценка объектов действительности через формирование картины мира и модели «мир и Я». Рассмотрено психологическое содержание мировоззрения через характеристику его компонентов.

Ключевые слова: *мировоззрение, личность, функции мировоззрения, мировоззренческие убеждения, типы и формы мировоззрения.*

Kuznetsov O.I. WORLD OUTLOOK AS A PSYCHOLOGICAL PROBLEM

The article shows that the world outlook is a structural component of the personality, which affects its orientation, self-determination and attitude to the world. It defines as a system of views and ideas about the world and itself in it. In general, the world outlook is the system of views on the world and the place of man, society and mankind in it, on the attitude of man to the world and to himself, as well as the corresponding views of these basic attitudes of people, their ideals, principles of activity, value orientations. It can be defend as the integration of experience, knowledge and self-awareness into the value picture of the world, which determines the human life orientation, its relation to reality and to own self.

The article analyzes and presents the main theoretical approaches to the outlook of the individual: 1) world outlook as a system of views and representations; 2) world outlook as a valuable picture of the world; 3) world outlook as a structural component of self-consciousness. It is determined that the content of the worldview is a set of values orientations, ideals, beliefs, knowledge, norms, assessments, higher feelings that form a valuable picture of the world of personality and determine its type and form. The leading psychological functions of the world outlook are shown: the regulation and organization of the behavior and activities of the individual, the formation of the integrity and subjectivity of the individual, its value-semantic fulfilling and orientation, the promotion of reflection and the realization of Self, evaluation of objects of reality through the formation of a picture of the world and the model "World and Me". The psychological content of the world outlook through the description of its components is considered. It was shown, that worldview beliefs, acting as meaning-significant units of personality orientation, are manifested in a variety of forms of its fundamental behavior – the sequences carried out in accordance with the universal notions of the world and the value relation to it of free and responsible, primarily from the moral point of view, action-actions.

Key words: *world outlook, personality, functions of world outlook, beliefs, worldview beliefs, types and forms of outlook.*

Постановка проблеми. Нове обґрунтування та вивчення феномена світогляду у сучасному психологічному пізнанні виявляється актуальним питанням. Попри те, що у психолого-педагогічних дослідженнях категорія світогляду є усталеною, а погляди на його психологічний зміст, структуру, функції майже не піддались трансформації

в українській психології на зламі культурно-історичної та постнекласичної парадигм, відкритою залишається низка питань стосовно місця та ролі світогляду у структурі особистості, шляхів та умов його розвитку та цілеспрямованого формування. Саме ці обставини зумовили **мету** представленого дослідження, що полягає у систематизації

теоретичних підходів до вивчення проблеми світогляду особистості. Відповідно до мети дослідження було поставлено декілька завдань: 1) систематизувати підходи до визначення світогляду у психології; 2) охарактеризувати психологічний зміст та умови генези світогляду; 3) визначити функції світогляду у структурі особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан вивчення проблеми світогляду у гуманітарному пізнанні визначається дослідженнями Г.О. Балла, Т.О. Басанової, Л.Д. Кривеги, Д.О. Леонтьєва, А.Н. Моспан, В.Є. Хмелька, Ю.М. Швалба, Л.В. Ярмол [1; 2; 10; 12; 14; 35; 38; 40; 44], втім суто психологічний аналіз феномена світогляду представлений у сучасній українській науці переважно у статтях Г.І. Тітова [28; 29; 30; 31]. У представлених роботах охарактеризовано зміст поняття світогляду, здійснено узагальнений аналіз психологічної його природи. У зарубіжній психології вивчення світогляду ускладнюється тим, що для цього феномена в англійській мові не існує самостійного терміна, адже *world view* розглядається і як світогляд, і як картина світу, які, безумовно, не тотожні.

Світогляд як наукова категорія була предметом розгляду класиків зарубіжної психології. Так, згідно із З. Фрейдом, світогляд являє собою усвідомлені індивідуальні концепції, які визначають світ у вигляді чітких пояснювальних конструкцій [33]; відповідно до точки зору К. Юнга [41], світогляд закріплено в психології індивіда і є ключовим елементом сприйняття людини у прийнятті рішення, при цьому світогляд є скоріше несвідомим конструктом і зумовлений культурним контекстом; Г. Олпортом [20] та С. Мадді [43] світогляд визначено як «життєву філософію», С. Томкінсом – «особистою ідеологією» як складним варіантом життєвого сценарію [45]. Е. Еріксон [39] відзначав, що як універсальна і всеохоплююча концепція світогляд фокусує увагу людей на значущих життєвих факторах, створює вибірковість осмислення тих чи інших історичних реалій, підсилює і розширює горизонти колективної свідомості, активізує або придушує в суспільстві почуття солідарності.

Слід зазначити, що у вітчизняних дослідженнях бракує узагальненої систематизації теоретичних підходів до розгляду світогляду, світоглядних уявлень та переконань, що може бути пояснене фіксацією уваги науковців на окремих аспектах світогляду, зокрема на картині та образі світу, ціннісних та смисложиттєвих орієнтаціях, базисних переконаннях, установках та атитюдах

тощо. Втім, на наш погляд, світогляд, входячи до структури особистості, є суто психологічною категорією – цілісною і неподільною, нетотожною іншим психологічним феноменам, з притаманними лише їй психологічними функціями. Стосовно проблеми зведення світогляду до таких психічних структур, як свідомість та спрямованість, Т.А. Басанова зазначає, що світогляд слід відрізнити від феноменів свідомості, які хоч і домінують у конкретний момент у психіці людини, але не виконують функцію світогляду у спрямуванні процесу діяльності людини в світі. Автор наголошує на тому, що необхідно розглядати світогляд у цілісному полі його предметного і культурно-смыслового змісту, чітко відрізняючи його від інших духовних утворень, від таких феноменів, як ідеологія, картина світу, образ світу, світовідчуття, світорозуміння, світовідчуття [2].

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз психологічної сутності світогляду дає змогу визначити декілька підходів до тлумачення сутності цього феномена.

Згідно з *першим підходом*, світогляд є системою поглядів та уявлень і відповідає такому елементу у структурі світогляду, як «світопереконавання» та ставлення до себе і навколишнього світу (до інших людей, суспільства, природи) [10, с. 7] чи «світорозуміння» [35]. Згідно з С. Мадді, світогляд є експліцитною, чіткою та узгодженою системою поглядів людини на самого себе, на людство в цілому, на суспільство і їх взаємозв'язок, в яку входить те, що зазвичай називають очікуваннями, уподобаннями і цінностями [43].

У межах розуміння світогляду як світопереконавання чи системи поглядів на світ у психологічній та філософській літературі наведено низку визначень, а саме: світогляд – це 1) система поглядів на світ і місце людини, суспільства і людства у ньому, на ставлення людини до світу і самої себе, а також відповідні цим поглядам основні життєві позиції людей, їхні ідеали, принципи діяльності, ціннісні орієнтації [9, с. 301]; 2) цілісна система поглядів на світ, місце та призначення людини [11, с. 370]; 3) цілісна система поглядів на навколишній світ, яка становить сукупність філософських, наукових, політичних, економічних, правових, етичних, естетичних тощо понять, на місце людини в природі і суспільстві, на характер її ставлення до навколишнього середовища і поглядів до самої себе; світогляд включає у свою сферу також переконавання, ідеали, життєву і науково-теоретичну орієнтацію, способи усвідомлення дійсності [8, с. 352]; 4) система поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини, на ставлення лю-

дини до навколишньої дійсності і до самої себе [3, с. 245]; 5) система узагальнених поглядів на природу і суспільство, на місце людини в ньому, на ставлення людей до навколишньої дійсності і себе, а також зумовлені цими поглядами їхні переконання, ідеали і принципи пізнання [21, с. 317]; 6) сукупність поглядів людини на себе і своє місце у світі, зумовлених ними переконань, ідей, принципів і ціннісних орієнтацій (компоненти: світовідчуття, світосприйняття, світоуявлення, світорозуміння, світооцінка, світоставлення) [36, с. 189]; 7) система поглядів на об'єктивний світ та місце в ньому людини, на ставлення людини до навколишньої дійсності та до самої себе, а також зумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їхні переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності, ціннісні орієнтації [37, с. 456]. Ключовим елементом світогляду у межах наведених вище визначень є система поглядів на світ.

Поняттям «світогляд» М. Колтко-Рівера називає набір переконань щодо людської природи, сенсу, природи життя, світобудови, від яких безпосередньо залежать пізнання і поведінка. Світогляд, на думку психолога, виступає набором переконань, які включають у себе певні твердження і припущення щодо існуючого та неіснуючого, а також щодо того, що добре, що погано, які цілі, поведінка і ставлення є бажаними, а які – ні. Світогляд також визначає, що можна дізнатися і зробити в світі, як це зробити. При цьому розглядаються не тільки ті цілі, яких хочеться досягти, але і ті цілі, які мають бути досягнуті [42].

В.І. Слободчиков та Г.А. Цукерман [24] розглядають світогляд як систему позицій, ставлень та відношень особистості. І.Г. Тітов, йдучи за Д.О. Леонтьєвим [13] та С.Д. Смирновим [25], визначає світогляд більш розгорнуто: як «ядерний компонент індивідуального образу світу, що містить певним чином структуровані, імпліцитні та експліцитні, генералізовані уявлення особистості про закономірності та характеристики реального або ідеального (досконалого) світу, суспільства, людини» [30, с. 3]. На думку Ю.М. Швалба, світоглядні уявлення, утворюючи нормативно-рефлексивний вимір свідомості людини, не лише детермінують «загальну мотиваційну основу поведінкової спрямованості, але й детермінують процес формування типу мислення, тобто стають провідною інтенцією мислення індивіда» [38, с. 33].

У межах розуміння світогляду як системи поглядів та «світопереконань» його структурним компонентом є переконання. Світоглядні переконання ціннісно «наван-

тажують» категоріальні структури образу світу та переводять «знання з абстрактного змісту свідомості до складу духовного світу особистості» [17 с. 13], ставлячи їх «у зв'язок та залежність від людської сутності» [17, с. 70] та надаючи їм характеру всезагальних орієнтирів свідомості, своєрідних безперечних життєвих настанов, які починають функціонувати «як суб'єктивні гарантії правильності та ефективності діяльності особистості» [17, с. 86]. З іншого боку, світоглядні переконання, виступаючи як смисло-значущі одиниці спрямованості особистості, виявляються у найрізноманітніших формах її принципової поведінки – послідовності здійснюваних відповідно до універсальних уявлень про світ і ціннісного ставлення до нього вільних та відповідальних, передусім із моральної точки зору, дій-вчинків.

Погляд на світогляд як систему уявлень та переконань розділяє Д.О. Леонтьєв. На думку автора, найближчим до світогляду є поняття «картини світу» або «образу світу», що виступають індивідуальною системою уявлень про те, як влаштований світ у різних його деталях та суб'єктивній зв'язності знань, досвіду, некритично сприйнятих переконань та частково неусвідомлюваних уявлень [12]. Втім, зведення поняття світогляду до картини чи образу світу, за якими стає певне світорозуміння, є хибним, оскільки, як слушно зазначає Т.О. Басанова, людина стверджує себе в предметному світі не тільки за допомогою мислення та пізнавальних здібностей, а й через цілісне усвідомлення та емоційне переживання. Автор зазначає, що світорозуміння являє собою лише понятійний, інтелектуальний аспект світогляду, проте для цілісного світогляду характерна ще більш висока інтеграція знань, ніж у загальній картині світу, і наявність не тільки інтелектуального, а й емоційно-ціннісного ставлення людини до світу [2]. Як зазначає В.М. Марков, світогляд, зберігаючи цілісність картини світу, істотно поглиблює її для подальшого активного впливу на світ, що і відрізняє його від картини світу, що різниться певною споглядальністю [16].

У межах *другого підходу* світогляд розуміється як *ціннісна картина світу*, тобто єдність знання і цінностей, розуму та чуття, інтелекту й дії, критичної дії та свідомого переконання [11, с. 370]; інтеграція досвіду, знань та самосвідомості в ціннісну картину світу, що зумовлює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності та самої себе [6, с. 318; 26, с. 162].

Світогляд (внутрішній світ як «річ-у-собі», за І. Кантом) особистості виступає

як певний синтез її менталітету і цінностей. Предметом світогляду є сама людина, її розуміння природного і суспільного світу та своїх місця і місії в ньому [18]. Світоглядні утворення як «крайня, абсолютна межа узагальнення» [17, с. 74] конституують вищі рівні образу світу [25], виступаючи його ядерним компонентом [11]. Світогляд містить у собі узагальнену модель світу, в якому людина живе й діє, модель світу, невіддільною частиною якої є модель самого носія світогляду – людини, відображуваної в її дійсних і уявних зв'язках з природними і соціальними речами та явищами і в певній позиції стосовно них [35].

І.Г. Тітов вказує на аксіологічну функцію світоглядних узагальнень, яка пов'язана зі смисложиттєвим самовизначенням людини у ціннісних координатах культури та співвіднесенням на цій основі себе та своїх дій і вчинків із абсолютним взірцем – суб'єктивними уявленнями про своє ідеальне Я, про ідеальну людину, про ідеальний світ [28].

У межах *третього підходу* до визначення світогляду вчені дають такі дефініції: 1) специфічна форма відображення дійсності [19, с. 50]; 2) самосвідомість соціального суб'єкта, одна із форм відображення дійсності в свідомості людини; невід'ємний атрибут людської свідомості; «Я-розуміння» [10, с. 6]; 3) форма суспільної свідомості людини, система її поглядів на природу і суспільство, через які вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття та діяльності, визначає своє місце і призначення в ньому [27, с. 400].

М. Чапка та У. Конті зазначили, що світогляд – форма суспільної свідомості людини, система її поглядів на природу і суспільство, через які вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття та діяльності, визначає своє місце і призначення в ньому. До світогляду людини входять політичні, моральні, естетичні, економічні, природничі та інші погляди, які в своїй сукупності свідчать про той чи інший ступінь усвідомлення, осмислення особистістю реальної дійсності, про глибоке чи поверхнєве її розуміння. Світогляд є надбанням особистості і становить основу її спрямованості [27, с. 400].

Світогляд залучається до рефлексивних циклів самосвідомості суб'єкта як певна інтенція, спрямованість його активності на співвіднесення та узгодження своєї людської сутності зі смисловою будовою реального світу, на вироблення та реалізацію відповідного світоставлення. Крім цього, світоглядні структури самі по собі можуть виступати об'єктом рефлексивного опра-

цювання та зазнавати внаслідок цього найрізноманітніших змістових змін і трансформацій [35].

Інтегруючим підходом до розуміння світогляду є *системний*, що дає змогу розглянути його як світопереконавання, Я-розуміння та ціннісного ставлення до себе та світу, розгляд світогляду як *системи уявлень* про світ та себе у ньому та ставлень до себе та світу: світогляд – 1) сукупність уявлень про світ, систему переконань, які передають ставлення людини до світу, її головні ціннісні орієнтації і відносять до структури спрямованості особистості, яка включає в себе настанови, цінності, прагнення, інтереси, схильності, ідеали людини [34]; 2) сукупність узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, про своє місце у світі та своє життєве призначення [19, с. 14]; 3) система уявлень про світ і місце в ньому людини, про відносини людини в ньому, про ставлення людини до дійсності, що оточує її, і до самої себе, а також зумовлені цими уявленнями основні життєві позиції й установки людей, їхні переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації [32, с. 366].

Системність у розгляді світогляду властива Л.О. Леонтьєву, який виділяє чотири аспекти світогляду: змістовий, ціннісний, структурний і функціональний. До змістового компонента відносяться експліцитні та імпліцитні знання й уявлення індивіда про закономірності навколишнього світу. Ціннісний компонент описує ідеали того, яким має бути світ, дозволяючи порівняти їх з тим, що є на цей момент. Структурний аспект відповідає за психологічну організацію світоглядних положень в єдине ціле. І функціональний аспект описує, як і якою мірою світоглядні постулати впливають на сприйняття, поведінку й осмислення індивідом дійсності [13].

Згідно з *діяльнісним підходом*, світогляд входить у структуру особистості. Так, С.Л. Рубінштейн відносить світогляд до атрибута особистості, яку визначає як «людину, в якій є власні позиції, своє яскраво виражене свідоме ставлення до життя, світогляд, якого вона дійшла внаслідок великої свідомої роботи» [22, с. 638]. Світогляд у структурі особистості утворює тісні взаємозв'язки зі спрямованістю, в межах яких він ієрархізує провідні мотиваційно-ціннісні утворення особистості та забезпечує завдяки цьому продуктивне здійснення життєвих виборів. У побудові особистістю життєвої стратегії світоглядні переконання перетворюють актуалізовані елементи її досвіду на ціннісно-сміслові опори її конкретних життєвих програм. Вбудовування таких опор у

загальний контур особистісної саморегуляції уможливорює подолання впливу ситуативних детермінант та здійснення вільних і відповідальних вчинків. Тип світоглядного ставлення до життя, викристалізовуючись у характері особистості, забезпечує становлення її індивідуально-своєрідного життєвого стилю, в межах якого будується певний варіант життєвого шляху [31].

Серед сучасних концепцій світогляду, виконаних у межах діяльнісного підходу, провідне місце посідає запропонована Д.О. Леонтьєвим [12; 13], який розуміє світогляд як ядро картини або образу, світу, при цьому в картину світу входять усі знання й уявлення суб'єкта про світ, а до світогляду відносяться тільки узагальнені судження – генералізації. Як приклад генералізацій автор наводить прислів'я, які формуються в процесі розвитку культури і передаються від одного покоління до іншого, проте конкретний індивід включає в свій словниковий запас лише ті, що не суперечать один одному й узгоджуються між собою [15].

Наступним завданням представленої дослідження було охарактеризувати психологічний зміст світогляду. Змістовно світогляд представлений знаннями, уявленнями, переконаннями, цінностями, ідеалами, нормами, оцінками, почуттями, емоціями, переживаннями, вірою, надією, любов'ю, життєвою стратегією і програмою поведінки [10, с. 10].

Світогляд особистості загалом становить системне утворення: думки, почуття, ідеї й установки людини існують синергійно або зв'язані антагоністично між собою й утворюють відносно цілісний комплекс, орієнтований на той чи інший об'єкт дійсного або уявного світу, який існує для неї як деяка досить висока цінність. Такий комплекс В.Є. Хмелько вважає функціональною одиницею психологічної структури світогляду особистості, найважливішими елементами якого є *переконання*, які є ідеєю, нерозривно пов'язаною, злиною з відповідними почуттями й установками людини. На думку автора, саме переконання розглядаються як функціональна одиниця психологічної структури світогляду особистості. Цю думку підтримує Г.Є. Залеський, який вважає, що саме «переконання виступає як своєрідна одиниця наукового світогляду» [7, с. 158]. Втім, на думку В.Є. Хмелько, реальний світогляд конкретної особистості може включати в себе, крім її переконань, також і її сумніви, містити в собі також певні вірування, упередження, забобони [35], а Д.О. Леонтьєвим до структури світогляду віднесено поряд з усвідомлюваними пе-

реконаннями, знаннями, досвідом неусвідомлювані уявлення [13].

Стосовно проблеми генези та розвитку світогляду доцільно поділити думку Т.О. Басанової [2], яка зазначає, що світогляд формується як у результаті узагальнення природничо-наукових, соціально-історичних, технічних і філософських знань, так і під впливом безпосередніх умов життя, передаючись із покоління в покоління у межах індивідуального досвіду (здорового глузду, стихійних, несистематизованих, традиційних уявлень про світ тощо).

Як зазначає Т.О. Басанова, формування світогляду починається з самого раннього дитинства, оскільки узагальнення індивідуального досвіду і спроба висловити його у вигляді загальних закономірностей спостерігається практично одночасно з оволодінням мовою [2]. У цьому сенсі формування світогляду відбувається паралельно з розвитком свідомості. Як відзначає Д.О. Леонтьєв, початкове слабодиференційоване і невідрефлексоване світовідчуття змінюється в процесі розвитку більш ясним і стійким світосприйняттям, усвідомленням світорозумінням і потім, зазнаючи якісних зрушень у підлітковому і юнацькому віці, емпіричним і теоретичним світоглядом, пов'язаним з особистісною ідентичністю [12; 13].

Розвиток світогляду триває і в зрілому віці, більше того, в світогляді однієї людини можуть одночасно співіснувати різні форми і рівні світоглядних уявлень стосовно різних сторін і фрагментів дійсності [2]. Якщо у Г. Олпорта, а також у Е. Еріксона життєва філософія пов'язувалася з особистісною зрілістю або старістю, то С. Мадді стверджує, що формування життєвої філософії можливе і в молодості під впливом конфронтації з «малими смертями». Переживання «малої смерті» – це «коли закінчується щось, закінчення чого ми не хотіли б, коли нас гнітить брак часу і сил, щоб зробити все, до чого ми щиро прагнемо, або коли життя монотонне» [43, с. 88]. На думку С. Мадді, такі переживання спричиняють формування в особистості позитивної (життєстійкої, оптимістичної) чи негативної філософії.

В.І. Слободчиков та Г.А. Цукерман [24] стосовно генези світогляду зазначають, що в результаті процесу індивідуалізації як творчої реалізації суб'єктом своєї Самості у духовно-практичній сфері буття на основі актів автономізації, емансипації від оцінок оточуючих, подолання професійно-позиційної, конфесійно-політичної та ін. детермінації тощо оформлюється життєва філософія та пов'язана із нею світоглядна позиція особистості.

Наступним завданням дослідження була характеристика психологічних функцій світогляду. Світогляд «втілюючи в собі ідеали особистості, організує всі її спонукання, всю поведінку», внаслідок чого ієрархічна структура мотивів набуває стійкості та свободи від зовнішніх впливів [3, с. 436–437]. Крім того, доцільним виявляється визначення інших функцій світогляду. Зокрема, світогляд визначає цілісність особистості та системну стійкість її психологічної структури і, як наслідок, забезпечує реалізацію індивідуальних основних особистісних функцій. Крім того, світогляд виступає найважливішою умовою прояву особистісної суб'єктності [31]. Світогляд, задаючи за допомогою системи генералізованих смисложиттєвих орієнтацій функціональні межі ставлення особистості до світу, встановлює тим самим і межі її цілісності – міру інтегрованості, самодостатності та автономності, якісної визначеності та своєрідності. Разом із тим сформований світогляд визначає системну стійкість особистості, що виявляється в її здатності виходити в процесі побудови та реалізації життєвого шляху із власної системи цінностей і смислів, протистояти тиску зовнішніх впливів, що суперечать її поглядам та переконанням, перетворювати ситуацію та свою поведінку відповідно до намічених цілей, «розвивати свої внутрішні потенціали, незважаючи на зміни біологічної, психологічної, соціальної сторін буття» [5, с. 72]. Рефлексивна функція світогляду дає змогу особистості, виходячи із загального розуміння сутності людини загалом та сенсу людського буття, оцінювати власне місце у світі, виробляти та реалізовувати дієве ставлення до нього [28].

Загалом, основними і найзагальнішими функціями світогляду особистості називають оцінку всього, що відображає психіка людини, інтеграцію цього матеріалу в узагальненій моделі «світ і Я», де світ представлено у системі співвіднесення цінностей такого індивіда, на цій основі відбувається регуляція основних процесів цілепокладання – загальна орієнтація теоретичної і практичної діяльності людини – носія цього світогляду. Ця думка виходить з авторського визначення світогляду людини, що розуміється як певне утворення в її психіці, що включає в себе психологічний механізм співвіднесення цінностей різних об'єктів, і систему критеріїв-еталонів їх оцінки [35].

І.Г. Тітовим визначено такі функції світогляду: усвідомлення та реалізація власного Я в єдності всіх його проявів (фізичного, психологічного, соціально-рольового, екзистенційного тощо); зміні співвідношення та спрямованості детермінаційних впливів

та побудові на цій основі вільної та відповідальної поведінки; забезпеченні довільності та вольової регуляції різних видів соціальної активності; позиціонуванні себе відносно свого минулого, теперішнього та майбутнього з наступним вибудовуванням часової перспективи власного життя; забезпеченні продуктивного входження у діалогічно-творчу взаємодію з культурою як її генеративне, формоутворювальне начало [29]. При цьому світогляд, виступаючи загальною ціннісно-сисловою основою вказаних видів активності, забезпечує їхню змістову спрямованість та рефлексивну регуляцію, внаслідок чого уможливується смислове оцінювання особистістю процесуально-результативної сторони власної життєдіяльності та самої себе як її суб'єкта [44].

Висновки. Отже, світогляд є структурним компонентом особистості, що позначається на її спрямованості, самосвідомості, самоставленні та ставленні до світу, є системою поглядів та уявлень про світ та себе у ньому, виступає ядром картини (образу) світу, проте не зводиться до неї. Змістом світогляду є сукупність ціннісних орієнтацій, ідеалів, переконань, знань, норм, оцінки, вищі почуття, які утворюють ціннісну картину світу особистості та визначають її тип і форму. За результатами аналізу визначень світогляду у психології та гуманітарних науках було виявлено декілька підходів до розуміння цього феномена: світогляд може розумітися як: 1) світопереконання та світорозуміння, тобто як система поглядів та уявлень; 2) ціннісна емоційно заряджена картина світу; 3) як форма суспільної свідомості чи структурний компонент індивідуальної самосвідомості; 4) система уявлень про світ та себе у ньому, а також ставлень до себе та світу; 5) структурний компонент особистості, ядро картини (образу) світу.

Формування світогляду починається з дитинства і пов'язане з процесом становлення свідомості, триває все життя людини, проте сенситивним періодом його розвитку є підлітковий та юнацький вік.

Провідними психологічними функціями світогляду є регуляція та організація поведінки і діяльності особистості, формування цілісності і суб'єктності особистості, її ціннісно-сислової наповненості та орієнтації, сприяння рефлексії та реалізації власного Я, оцінка об'єктів дійсності через формування картини світу та моделі «світ і Я».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балл Г.А. Противоречит ли материалистическое мировоззрение религиозному? *Психология в ра-*

циогуманистической перспективе : избранные психологические труды. Киев : Основа, 2006. С. 31–52.

2. Басанова Т.А. О мировоззрении личности: научные представления. *Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета. Тематический выпуск «Психология и педагогика»*. Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2006. № 14(69). С. 86–91.

3. Большая психологическая энциклопедия / А.Б. Альмуханова, Е.С. Гладкова, Е.В. Есина, Е.Г. Имашева. Москва : Эксмо, 2007. 544 с.

4. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. Психологическое исследование. Москва : Просвещение, 1968. 500 с.

5. Борисова М.Н. Мировоззрение студентов как фактор системной устойчивости личности : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология». Таганрог, 2005. 180 с.

6. Гіптерс З.В. Культурологія: словник-довідник : навчальний посібник. Київ : УБС НБУ, 2008. 479 с.

7. Залесский Г.Е. Формирование приемов научной оценки явлений как путь изучения убеждений школьников. Москва : Просвещение. 1968. 464 с.

8. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / отв. ред. Д.П. Горский. Москва : Наука, 1975. 721 с.

9. Краткий психологический словарь / ред.-сост. Л.А. Карпенко ; под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. 512 с.

10. Кривега Л.Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества. Запорожье : ЗГУ, 1998. 202 с.

11. Культурологія : енциклопедичний словник / за ред. В.П. Мельника. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 508 с.

12. Леонтьев Д.А. Мировоззрение. *Человек: фило-софско-энциклопедический словарь* / под ред. И.Т. Фролова. Москва : Наука, 2000. С. 193–194.

13. Леонтьев Д.А. Мировоззрение как миф и мировоззрение как деятельность. *Менталитет и коммуникативная среда в транзитивном обществе*. Томск : Томский государственный университет, 2004. С. 11–29.

14. Леонтьев Д.А., Моспан А.Н. Картина мира, мировоззрение и определение неопределенного. *Мир психологии*. 2017. № 2(90). С. 12–19.

15. Леонтьев Д.А., Тарвид Е.В. Выбор пословиц как мировоззренческая проекция. *Известия Южного федерального университета. Серия «Технические науки»*. 2005. Т. 51. № 7. С. 70–72.

16. Марков В.Н. Внутренний мир как мульти-субъектность. *Мир психологии*. 2017. № 2(90). С. 78–92.

17. Мировоззренческая культура личности: философские проблемы формирования / В.П. Иванов и др. Киев : Наукова думка, 1986. 295 с.

18. Моргун В.Ф. Багатомірна теорія особистості про світогляд людини в контексті інваріанту просторово-часових орієнтацій. *Психологія і особистість*. 2015. № 2(1). С. 23–44.

19. Овчинников В.С. Мировоззрение как явление духовной жизни общества (опыт анализа понятий). Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1978. 100 с.

20. Олпорт Г. Становление личности: избранные труды. Москва : Смысл, 2002. 148 с.

21. Психологічна енциклопедія / авт.-упор. О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.

22. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 713 с.

23. Світогляд і світ людини : колективна монографія / за заг. ред. В.П. Капітона. Дніпропетровськ : ДДФА, 2008. 240 с.

24. Слободчиков В.И., Цукерман Г.А. Интегральная периодизация общего психического развития. *Вопросы психологии*. 1996. № 5. С. 38–50.

25. Смирнов С.Д. Мир образов и образ мира. *Вестник Московского университета. Серия 14 «Психология»*. 1981. № 2. С. 15–29.

26. Сокульський А.Л. Культурологія : словник-довідник. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. 292 с.

27. Соціально-психологічний словник / авт.-уклад. М. Чапка, У. Контні. Мисловіце, 2010. 519 с.

28. Тітов І.Г. Місце та роль світогляду в структурі свідомості. *Психологія і особистість*. 2015. № 2(8). Ч. 1. С. 45–57.

29. Тітов І.Г. Інтегративна модель структурно-функціональної організації особистості. *Психологія і особистість*. 2016. № 1(9). С. 18–30.

30. Тітов І.Г. Психологічні аспекти світогляду особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2011. № 11. С. 2–3.

31. Тітов І.Г. Психологія світогляду: особистісний контекст. *Психологія і особистість*. 2017. № 1(11). С. 13–24.

32. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. 2-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1989. 815 с.

33. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции. Москва : Наука, 1989. 456 с.

34. Хачатурова Х.М. Етнопсихологічні особливості світогляду як чинника адаптації іноземних студентів до нового культурного середовища. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія»*. 2012. № 44(1). С. 239–245.

35. Хмелько В.Е. Світогляд особи: психологічна структура і функції. *Філософська думка*. 1977. № 3. С. 30–38.

36. Шадських Ю.Г., Піча В.М. Психологія: терміни і поняття : короткий навчальний словник. Львів : Магнолія – 2006, 2008. 276 с.

37. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

38. Соціально-психологічні засади становлення екологічно орієнтованого способу життя особистості : монографія / Ю.М. Швалб, О.Л. Вернік, О.О. Вовчик-Блакитна, О.В. Рудоміно-Дусятська. Київ : Педагогічна думка, 2015. 216 с.

39. Эриксон Э. Молодой Лютер. Психоаналитическое историческое исследование. Москва : Медиум, 1996. 506 с.

40. Ярмол Л.В. Співвідношення понять світогляду та поглядів людини: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 837. С. 383–389.

41. Jung C.G. Psychotherapy and a philosophy of life. *The collected works of C.G. Jung*. New York, 1954. Vol. 16. P. 76–83.

42. Koltko-Rivera M.E. The psychology of Worldviews. *Review of General Psychology*. 2004. Vol. 8. № 1. P. 3–58.

43. Maddi S.R. Developmental Value of Fear of Death. *The Journal of Mind and Behavior*. 1980. Vol. 1. № 1. P. 85–92.

44. Titow I. Psychologische Dimensionen der Subjektivität der Persönlichkeit. *Internationale Zeitschrift für Philosophie und Psychosomatik*. 2011. № 1. URL: http://www.izpp.de/fileadmin/user_upload/

Ausgabe_4_1-2011/05_1-2011_Titow (дата звернення: 13.01.2019).

45. Tomkins S.S. Script theory: Differential magnification of affects. *Nebraska Symposium on Motivation* / ed. by H.E. Howe Jr., R.A. Dienstbier. Lincoln, 1978. Vol. 26. P. 201–236.

УДК 159.9

DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-1-7

НАДІЙНІСТЬ СУМІСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЛЕНІВ ТАНКОВИХ ЕКІПАЖІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Кучерява Т.О., старший офіцер
групи морально-психологічного забезпечення
факультету військової підготовки імені Верховної Ради України
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
здобувач науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології
*Науково-дослідний центр
Національного університету цивільного захисту України*

У статті розглядається проблема надійності сумісної діяльності членів танкових екіпажів збройних сил України через призму специфічних особливостей діяльності фахівців, що утворюють танкові екіпажі. Проведене автором дослідження дозволило виявити низку якостей, які, на думку респондентів, є важливими в забезпеченні надійності особистості. Автором зроблено висновок, що надійність членів танкового екіпажу має груповий характер та визначається «внеском» не окремої людини, а екіпажу в цілому. Зазначено, що у спільній діяльності надійність танкового екіпажу забезпечує вибір адекватних обставинці засобів організації ефективної спільної діяльності, та запропоновано авторський алгоритм градації факторів або чинників групової надійності членів танкових екіпажів в умовах виконання спільної / сумісної діяльності.

Ключові слова: надійність, сумісність, члени танкових екіпажів ЗСУ, групова діяльність, групова надійність.

КУЧЕРЯВА Т.А. НАДЕЖНОСТЬ СОВМЕСТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЛЕНОВ ТАНКОВЫХ ЭКИПАЖЕЙ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ

В статье рассматривается проблема надежности совместной деятельности членов танковых экипажей вооруженных сил Украины через призму специфических особенностей деятельности специалистов, которые образуют танковые экипажи. Проведенное автором исследование позволило выявить ряд качеств, которые, по мнению респондентов, являются важными в обеспечении надежности личности. Автором сделан вывод, что надежность членов танкового экипажа имеет групповой характер и определяется «вкладом» не отдельного человека, а экипажа в целом. Отмечено, что в совместной деятельности надежность танкового экипажа обеспечивает выбор адекватных обстановке средств организации эффективной совместной деятельности, и предложен авторский алгоритм градации факторов групповой надежности членов танковых экипажей в условиях выполнения совместной / общей деятельности.

Ключевые слова: надежность, совместимость, члены танковых экипажей ВСУ, групповая деятельность, групповая надежность.

KUCHERIAYA T.O. RELIABILITY OF JOINT ACTIVITY OF MEMBERS OF TANK CREWS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article deals with the problem of the reliability of the joint operation of tank crews members of the armed forces of Ukraine through the prism of specific features of the activities of specialists forming tank crews. The study carried out by the author has revealed a number of qualities that, according to respondents answers, are important in ensuring the reliability of the individual. The representation consisted of tank crews servicemen who, since 2014, directly participated in the anti-terrorist operation in eastern Ukraine. The author concludes that the reliability of the members of the tank crew has a group nature and is determined by the contribution of not a single person, but the crew as a whole. It is noted that in relation to the joint activity the reliability of the tank crew provides the choice of adequate facilities for organizing effective joint activities and proposes an algorithm for grading factors of group reliability of members of tank crews in conditions of joint activities. The results obtained during the study will be used by the author to refine the program of empirical study of the reliability of the members of the tank crew in the future. It is